

УДК 141.7

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ РЕЛІГІЇ

В.О. Дзоз

здобувач Інституту вищої освіти АПН України

Стаття присвячена аналізу результатів емпіричного дослідження адаптації військовослужбовців миротворчого контингенту до дій в особливих умовах. Виділено й описано психологічні чинники ефективності військово-професійної діяльності в умовах миротворчої місії.

Ключові слова:

Хоча наша країна й не належить до держав із значним релігійним впливом на суспільне життя, проте можна констатувати, що останнім часом цей вплив зростає. Зрозуміло, що держава, яка вступила в стан духовного піднесення, не може залишатися осторонь цього процесу. Вона має врегульовувати релігійний вплив засобами активної гуманітарної політики. Остання ґрунтується насамперед на стандартах Ради Європи, які закріплені переважно в Європейській Конвенції з захисту прав і свобод людини, а також на чисельних рекомендаціях ОБСЄ та ООН. Запропоновані в наукових розробках рекомендації щодо гуманітарного врегулювання релігійних відносин мають дещо загальний характер, не враховують цивілізаційні зміни останніх років, світовий досвід. Гуманітарна політика в релігійній сфері сьогодні потребує фундаментального теоретичного обґрунтування.

Першим і головним її питанням є питання розрізнення права вірити і права сповідувати. На наш погляд, перше, є абсолютним і повинне бути захищеним без будь-яких винятків. Друге має містити низку обмежень. Водночас у другому випадку фундаментальним є доступ людей до організаційної форми першого рівня, за допомогою якої можна сповідувати релігію. Тому надзвичайно важливо осмислити діалектику взаємозв'язків структурних компонентів тріади „релігія – церква – держава” з огляду на те, що взаємовідносини держави і церкви безпосередньо корелюються з рівнем забезпечення свободи релігії в тому чи тому суспільстві. Принагідно треба враховувати, що абсолютизація однієї із складових цієї діалектичної конструкції завжди була перешкодою на шляху реалізації свободи релігії [1, 16-17].

У системі взаємовідносин „держава–церква”, як правило, саме держава відіграє домінуючу роль. Вона законодавчо встановлює умови існування, межі діяльності релігій-

них організацій, їх статус, права й міру відповідальності. Водночас контролюючо-регулююча (законодавчо визначена) діяльність держави у своїй основі стосується лише зовнішніх аспектів діяльності релігійних спільнот. Характер і сутність державно-церковних відносин узалежнені цілим рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників, серед інших протиборством різних політичних позицій щодо їх побудови. Вони також залежать від місця й ролі релігії та церкви в житті суспільства, культурного, національного, історичного контекстів. Відносини держави, владних структур різних рівнів і релігійних організацій постають як практичний вияв особливої сфери державної політики, як її дериват. Ця галузь політики держави описується через понятійний конструкт „державна політика щодо релігії і церкви”, або коректніше: „державна політика у сфері свободи совісті, релігії” [2]. Така політика характеризує певну концептуально оформлену систему ідей, принципів, стратегії, підходів, мети, організаційно-практичних заходів та дій держави, спрямованих на планомірне регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі світоглядною, насамперед релігійною, самореалізацією громадян, створення належних суспільно-політичних, правових умов для забезпечення свободи совісті, релігії, діяльності релігійних організацій, гармонізації взаємин церкви і держави, утвердження демократичних форм їх співіснування та співпраці на благо суспільства.

Головною метою державної політики у релігійній сфері демократичної держави є забезпечення свободи совісті, релігії, діяльності релігійних організацій, створення належних умов для реалізації притаманних їм функцій і місії. На цьому, зокрема, зроблено акцент і в проєктах „Концепції (основ) державно-конфесійних відносин в Україні”, розроблених Українським Центром економічних і політичних досліджень

імені О. Разумкова та Інститутом законодавчих передбачень і правової експертизи [5]. Реалізація цієї політики в остаточному підсумку підпорядкована необхідності збереження в соціумі миру, спокою і стабільності, формування міжконфесійної толерантності й безконфліктності, мінімізації в релігійному середовищі негативних тенденцій. Враховується й те, що державна політика у цій сфері – явище динамічне: вона постійно змінюється, виробляє нові підходи й методи.

Зокрема, у концепції, запропонованій Українським Центром економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, йдеться про партнерські взаємини держави і церкви (релігійних організацій) (партнерську модель державно-конфесійних відносин). Декларується, що такі взаємини ґрунтуються на визнанні того, що обидва ці суспільні інститути, будучи відокремленими один від одного та суверенними в питаннях, які належать до їх виняткової компетенції, діють в інтересах українського суспільства. Спільною метою держави і церкви (релігійних організацій) є забезпечення права людини на свободу совісті, консолідація українського суспільства, збереження та примноження його традиційної релігійної культури, формування його ціннісних орієнтацій, розв'язання загальносуспільних проблем.

Пріоритетними напрямками державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті та встановлення партнерських взаємовідносин з церквою (релігійними організаціями) є:

1) у сфері вдосконалення правового забезпечення права на свободу совісті та діяльність церкви (релігійних організацій): сприяння безконфліктному, на засадах консенсусу розв'язанню проблеми набуття церквами, що мають ієрархічну структуру, статусу юридичної особи; визначення реальних термінів, чітких і прозорих механізмів повернення церкві (релігійним організаціям) націоналізованого в минулому майна релігійного призначення та/або форм, обсягів та механізмів його компенсації (відшкодування); розробка та впровадження правового механізму захисту традиційної релігійної культури суспільства, зокрема: заборона приватизації націоналізованого в минулому майна релігійного призначення; врегулювання умов та правил здійснення спеціальної експертизи релігійної практики новітніх релігійних рухів; підготовка та видання докладного юридичного коментарю до базового закону та інших нормативно-правових актів, що регламентують відносини у сфері забезпечення права на свободу совісті та діяльності церкви (релігійних організацій); кодифікація нормативно-правових актів із зазначених питань, формування та видання збірника нормативно-

правових актів у сфері забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, включаючи міжнародні нормативно-правові акти, визнані Україною;

2) у сфері забезпечення права церкви (релігійних організацій) на безперешкодне здійснення релігійної практики: розробка та впровадження правових механізмів забезпечення права церкви (релігійних організацій) на пастирське служіння; визначення правового статусу церкви (релігійних організацій) в частині оподаткування, не прирівнюючи її (їх) до комерційних та/або громадських структур, враховуючи неприбутковий і суспільно корисний характер її (їх) діяльності;

3) у сфері освіти: сприяння реалізації права громадян на свободу вибору характеру освіти як елемента свободи совісті. Для цього: законодавче врегулювання права церкви (релігійних організацій) на заснування конфесійних навчальних закладів; розробка та впровадження: державного стандарту богословської (теологічної) освіти; механізму визнання документів про освіту, отриману в релігійних (духовних) навчальних закладах; ліцензування та акредитації конфесійних навчальних закладів усіх рівнів; вивчення можливостей фінансування дисциплін, що викладаються в конфесійних навчальних закладах та належать до державного стандарту, з бюджетних коштів; механізму впровадження вивчення релігії у державній школі на добровільних (факультативних) засадах; сприяння формуванню релігійної толерантності та збереженню традиційної релігійної культури суспільства. Для цього: впровадження в програми середньої загальноосвітньої школи курсу основ української християнської культури (християнської етики), який не супроводжується релігійними обрядами; вищої школи (вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації) – курсу “Релігії народу України”, тобто курсу наукових дисциплін, предметом яких є історія, філософія, богослов'я (теологія), культура та традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України; курс має передбачати активне залучення представників відповідної релігійно-культурної традиції до підготовки програм та викладання зазначеного курсу;

4) у сфері соціально-трудова відносин: забезпечення прав священнослужителів, які досягли пенсійного віку, на пенсійне забезпечення, з урахуванням особливостей діяльності церков (релігійних організацій); забезпечення прав віруючих на дотримання приписів віровчення стосовно свят та днів відпочинку (вихідних і робочих днів).

Отже, ставлення до релігії і церкви – важливий сегмент державної політики. Водночас держава визначає тільки межі, можливості та

гарантії зовнішнього вияву свободи релігії (свободи віросповідання). Треба створити в державі такі демократичні умови, такий комплекс економічних, політичних, юридичних факторів, за яких повноцінність свободи релігії, свободи церкви стала б реальністю. Тому „при формуванні концепції політики держави щодо релігії і церкви має бути чітке уявлення про місце і роль релігії та церкви в суспільному житті, їх функціональні можливості, значущість для віруючої людини. Саме людина має стати об'єктом державної політики в галузі релігії. Бо вона заторкує життєві інтереси кожної особистості – віруючої і невіруючої, духовну сферу їх буття – дуже делікатну, чутливу до дії будь-яких гетерономних чинників. В Україні це – конституційний принцип” [1, 18].

Церква вже кілька років залишається лідером у рейтингу народної довіри. Практично в кожному дослідженні кількість тих, хто довіряє Церкві, не складає менше 50 %. А якщо додати до цього категорію осіб, які їй „скоріше довіряють, ніж не довіряють”, то рівень довіри досягне 75–80 % [2, 35]. Крім того, у незалежній Україні виріс рівень релігійності молоді. На запитання „Чи ви віруюча людина?” 33 % відповіли „так”, 39 % коливаються між вірою та невір'ям, 12 % байдужі до релігії, невіруючими назвалися 14 %, атеїстами – 2 % [4]. Відтак, у нових політичних умовах, коли точиться боротьба за стабілізацію становища в Україні й демократизацію всіх суспільних процесів, важливого значення набуває вироблення науково обірунтованої політики щодо релігійних організацій, вміння використовувати в потрібному напрямі їх можливості та вплив на віруючих.

Проблемою на шляху утвердження традиційної для православ'я системи стосунків між державою і церквою в Україні досі залишається наявність у релігійному полі країни не однієї, а трьох православних церков, які гостро опонують одна одній. „Для влади така ситуація надзвичайно складна й небажана. Підтримуючи одну з церков, вона ризикує наштовхнутися на опозицію інших. Тому політичні сили, які перебувають при владі, намагаються різними способами збалансувати свої стосунки із церквами. Менш далекоглядно видається релігійна політика окремих політичних сил, які яскраво виражають свої симпатії до певних конфесій” [7]. Зі свого боку, „сучасне християнство прагне евангелізації суспільства, тобто не лише катехізації дітей і навчання дорослих поведінки в храмі, а й зміни суспільства відповідно до евангельського ідеалу. І якщо в цьому суспільстві залишиться один-єдиний християнин, він однаково не має права загрузнути в „трансцендентному егоїзмі”. З підзе-

мелля вітчизняних реалій усе це виглядає абсолютно фантастичним і до „цієї країни” ніяким чином незастосовним. Але... було б занадто легко відмовитися від евангелізації пострадянської політики лише на тій підставі, що це занадто важко” [3].

Високий ступінь політизації притаманний і сучасному ісламу. Нині це відтворюється як у значно більшій, ніж раніше, спроможності його адаптації в Україні, насамперед на Кримському півострові, так і в значно інтенсивнішому використанні ісламу з боку різних політичних партій. Розібратися у політико-релігійних хитросплетіннях буває важко навіть самим кримським татарам. Зокрема, ще задовго до президентських виборів 2004 року у російських ЗМІ почала мусуватися тема конфліктів у Криму. Йшлося переважно про наростання „ісламського радикалізму”, про можливість цілковитого розколу суспільства й навіть про терористичні акти. Тому представникам місцевої влади доводилося час від часу спростовувати повідомлення російської преси і місцевих політиків про вахабітські табори, тренувальні бази ісламських фундаменталістів та інші підривні центри у кримських горах і селищах репатріантів. Ця карта в політичних іграх завжди козирна, і не в останню чергу тому, що багато подій, які відбуваються в мусульманському середовищі, для більшості жителів півострова, а тим більше країни – абсолютно незрозумілі [8].

Гострою проблемою державно-церковних стосунків залишається проблема врегулювання відносин між армією і церквою. Незважаючи на високий суспільний авторитет церкви і армії, в державі недостатньо визначені засади, принципи та механізми стосунків між ними.

Державі ще тривалий час доведеться також докладати зусиль щодо розв'язання питання реституції церковного майна та забезпечення релігійних організацій культовими приміщеннями. Адже наявність цієї проблеми не лише не дає можливості віруючим найбільш повно задовольняти релігійні потреби, але й постійно живить конфліктність у релігійному середовищі, призводить до протистояння релігійних громад, порушення громадського порядку. Отже, мінімізація міжконфесійних суперечностей і гармонізація відносин між усіма конфесіями в Україні продовжує залишатися серед найважливіших пріоритетів державної політики у релігійно-церковній сфері. Крім того, оптимальне визначення пріоритетів державної політики щодо релігії й церкви потребує врахування всього комплексу проблем, які накопичилися нині у релігійно-церковній сфері, взаємовідносинах церкви з державою та міжконфесійних стосунках. Водночас потрібна готовність держави, суспільства та релігійних

організацій до втілення їх у життя. Адже лише в результаті спільних зусиль державно-церковні та міжцерковні взаємовідносини зможуть набути гармонійного характеру.

Реалізація має бути спрямована також і на забезпечення належних умов дотримання

прав людини, створення цілісної системи соціального захисту населення й підвищення загального добробуту суспільства, впровадження ефективної системи охорони здоров'я, розробку і реалізацію програм зайнятості населення тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабій М.* Державна політика щодо свободи совісті й релігій: сутність і практика // Людина і світ. – 2004. – № 3. – С.16-18.
2. *Єленський В.* Релігія, демократизація та суспільний розвиток в Україні // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін. – К.Б.И., 1998. – С. 31-47.
3. *Єленський В., Перебенсюк К.* Релігія. Церква. Молодь. – К.: А.Л.Д., 1996. – С. 69.
4. *Єленський В.* Християни й політика // Дзеркало тижня. – 2002. – 19-25 січня. – № 2. – С. 3.
5. *Матеріали до засідання* постійно діючого Круглого столу „Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин”. – К., 2003. – 164 с.
6. *Никитина А.Г.* Политизация религии // Вопросы философии. – 1994. – № 3. – С.173-179.
7. *Перевезій В.* У заручниках – церква // Дзеркало тижня. – 2004. – 21-27 лютого. – № 7 (482). – С. 5.
8. *Самар В.* Мекка і Медина: між Сциллою та Харибдою // Дзеркало тижня. – 2004. – 31 січня-6 лютого. – № 4 (479). – С. 4.
9. *Халик Томаш.* Християнство й мир у суспільстві // Людина і світ. – 1998. – № 7. – С.12-21.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2006 р.